

AKRA KÜLTÜR SANAT VE EDEBİYAT DERGİSİ

SAYI 3-MAYIS 2014
Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi

DİNLER TARİHİ PENCERESİNDEN Hz. PEYGAMBER(S.A.V.)'İ ANLAMAK

Prof. Dr. Mustafa ALICI
Erzincan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
Dinler Tarihi Anabilim Dalı

Giriş: Tarih Boyunca Din Kurucularına Karşı Yaklaşımlar

Dinler Tarihinde fenomenolojik yöntem, dini araştırmalarda evrimci, katı tarihselcilik ile tarihi dışlayan teolojilerin ortasındaki “üçüncü bir yoldur”. Dinlerde fenomen dediğimiz kutsal kişiler, doğal objeler, imgeler, zaman ve mekan anlayışları, kutsal kelam ve kitaplar gibi somut olgular bulunur. Bunlar içinde belki de Kutsal ile bağlantıyı bulan en önemli fenomenlerden biri mukaddes kimliğe sahip din kurucusudur. Zira Dinler Tarihi için din kurucusu, bir gelenekte kutsal ile doğrudan karşılaşan ilk ve en önemli kişidir.²

Bir gelenek için din kurucusu ise dini ilk tecrübe eden kişi, vahyin şahidi, dini ilk anlayan, dindeki olağanüstülükleri ilk şahadet eden, yaşadığı öğretilerin öğretmeni, geleneği şekillendiren teolojiyi ikame eden, bulunduğu toplumu değiştiren, metafizik âlem ile fiziki âlem arasında aracı olan kişidir.³

Dinler Tarihi'ne göre tarih boyunca din kurucusuna yönelik temel iki yaklaşım göze çarpar:

1. Teolojik Yaklaşım: bu yaklaşım, din kurucularının üstü örtülü, yüksek ve olağanüstü bir âlemi ve gelecekle ilgili sırları hayatları boyunca tecrübe ettiklerini, onların görüp işittikleri şeylerin salt vahiyler olduğunu savunur. Ancak bu anlayışa göre kutsallıkla ve aşkınlıkla tamamen entegre olmayan hayat anlamsızdır. Bu yaklaşım, hayatın geçerli olabilmesi için tamamen teolojik sırlarla dolu olması gerektiğini savunur; böylece bu yaklaşım, din kurucusunun her yönüyle metafiziğe mahkûm ve onun kontrolü altında olduğunu ve inancın menfaatleri doğrultusunda elverişli olacağını iddia eden teolojik bir hayat anlayışının ağır baskısı altındadır. Bu görüş için, kutsallıkla örtülü gizem, din kurucusunun metafizikle yakın temas halindeki bedenindedir. Yani onun maddi olarak her şeyi (mesela kesilen saçları, tırnakları,

1. Bu makale, büyük ölçüde 18- 20 Nisan 2014 tarihlerinde Erzurum'da düzenlenen *Kutlu Doğum Sempozyumu: Hz Peygamber ve İnsan Yetiştirme Düzenimiz* adlı toplantıda sunulan tebliğ esas olarak hazırlanmıştır.

2. Mustafa Alici, *Dinler Tarihinin Batılı Öncüleri*, İstanbul 2007, 450.

3. Gerardus van der Leeuw, *Religion in Essence and Manifestation – A Study in Phenomenology*, çev. J. E. Turner, London, 1938, 650-651.

nefesi, yüzü, sidığı, kanı ve temas ettiği objeleri -elbiseleri, silahları ve araç gereçleri- bile mukaddestir.⁴

2. Tarihsel Fenomenolojik Yaklaşım: Bu yaklaşıma göre dinin kendi somut tarihsel haliyle bilhassa din kurucusu tarafından şekillendirilen dinin aldığı formun bilinmesi gereklidir. Dinin, sırasıyla kültürel, bilimsel, sanatsal, felsefi, sosyo ekonomik yapı ve politikaları gibi din kurucusu tarafından bizzat öğretilen yönleri en doğal veya en sade haliyle ilk başta yaşanmış olmalıdır. Bu anlayışa göre devrimci karakterdeki din kurucusu, içinde yaşadığı toplumun oluşturduğu geleneksel kùltten memnun değildir. Onların sevdiği büyüden ve kùltsel davranışlardan uzak durur. İnsanlara geleceğin dinamliğini açıklamak ister. Bu yüzden kurduğu sistem, taze sözler, derin anlamlar içeren veciz ve dinamik cümlelerden oluşur.

Böylelikle din, kurucusunun öğrettiği ve yaşadığı tam bir organik yapı olarak hem dipdiri hem de hayati bir organizma olarak karşımızda durur. Bu organik hâliyle din, bu hayatta tek bir unsuru bile yalın kalmadan işlemesi gereken, gelişmeci dairesel güç odağına dönüşür. Zaten dinin, kurucusu tarafından vazedilen tüm unsurlarını birbirinden soyutlayarak bir parçasını anlamlandırmak mümkün değildir. Mesela bir din kurucusunun öğretici ve benimsettirici hayat hikâyesi kendi dünya görüşünü yansıttığından onu bilmeden dini tam olarak anlamlandırmak zordur. Onun öğrettiği vahiyler, açık, berrak ve anlaşılır olup hitap ettiği toplumu entegre edici ve kötülükleri yok edici mesajlardır. Din kurucusunun yaşadığı din, anlaşılmazsa ise o dinin kendisi tam olarak anlaşılabilir.⁵

1. Hz. Peygamber(S.A.V.) in Yaşadığı Dinin Özgürleştirici Yönleri

Din kurucusunun bizzat yaşadığı mesajın insan hayatına etki etmesi açısından iki türlü din bulunur; *özgürlük dini (yani religio liberans)* ve *kısıtlayıcı din (yani religio religiosans)*. “Gerçek” din, insana hürriyet ve hoşgörü bahşeden dindir. Diğerisi ise kişiye yasak koyan ve kısıtlayan dindir.⁶

Burada “özgürlük dini”, sıradan ve samimi dindarlar dâhil herkesi daha fazla kucaklarken, diğerisi ise dogmatik anlayışı ve mevcut durumu korumak isteyenlere ait olanı kapsar. Buna göre bu iki din anlayışı, tarih boyunca

4. Bu konuda daha geniş bilgi için Peter McKenzie, *The Christians- Their Beliefs and Practises*, London 1988, 186-187.

5. Bu bakış açıları için Ekrem Sarıçioğlu, *Din Fenomenolojisi*, Isparta 2002, 161-172; Raffaele Pettazzoni, “Religione e cultura”, *Religione e Società*, ed. Mario Gandini, Bologna 1966, 169- 170; P. Pisi, “Storicismo e fenomenologia nel pensiero di R. Pettazzoni”, *SMSR*, 56 (1990), 245- 277.

6. Pettazzoni, “Criteri per L’Ordinamento Scientifico del VII Congresso Internazionale di Storia delle Religioni”, 1- 2.

sürekli diyalektik mücadele içinde bulunmuştur.⁷

Özgürlük dini (Religio liberans) olarak İslam'ın en önemli ve onu birey ve cemiyet içinde en güçlü kılıcı yönü, insanda suçluluk duygusunu hissetmesini sağlayan günahlardan samimi ve kalıcı bir tövbeyi emretmesi ve bunu sürekli tekrar etmesidir. Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulur;

"Ey iman edenler! Allah'a içtenlikle tövbe edin. Umulur ki, Rabbiniz sizin kötülüklerinizi örter, Hz. Peygamber(S.A.V)'i ve onunla birlikte iman edenleri utandırmayacağı günde Allah sizi, içlerinden ırmaklar akan cennetlere sokar. Onların nurları önlerinden ve sağlarından aydınlatır, gider. "Ey Rabbiniz! Nûrumuzu bizim için tamamla, bizi bağışla; çünkü senin her şeye hakkıyla gücün yeter" derler" (Tahrim, 66/8). Hatta Kur'an-ı Kerim, Mekke döneminden başlayarak Hz. Peygamber(S.A.V)'e, rabbinin nimetlerinden bahsetmeyi (Duha, 93/11), hamd, tesbihat, tövbe ve istiğfarda bulunmayı (Nasr, 110/3) emretmiştir.

Bu tövbe hali aynı zamanda müminleri dogmatik düşünceden kurtarıp toleranslı düşünmeye götürür boyuttur. Daha açık bir ifadeyle dindeki istiğfar, dinî bir tecrübe olarak kurtuluş sağlayan ahlaki bir itiraftır. Hâlbuki diğer tüm dinlerde günahlardan itiraf, günah çıkarma gibi eylemler, uluhiyete sunulan bir fidyeye veya O'nu memnun etme veya kendini onarma ve Tanrı karşısında düştüğü aciz durumdan kurtulma şeklinde anlaşılmıştır.⁸ Sonuç olarak gelmiş geçmiş tüm günahlardan bağışlanmasına rağmen "tövbekar olmayı sürdüren bir Hz. Peygamber(S.A.V)'e sahip" özgürleştirici din formundaki İslam, ismine uygun olarak Allah ile barışık, uzlaş ve boyun eğme içinde olan Müslümanların diğer insanlarla da insani ilişkiler açısından barış içinde olmasını sağlar. Daha açık bir ifadeyle Sonsuz Varlığa bağımlı olan (yani kul olan) bir insan, özgürleşecek ve özgürlüğün kıymetini bilen bir varlık olarak fanilere özgürlük bahşedecektir.

Böylece dinî özgürlük bahşeden İslam, aynı zamanda tarih boyunca hoşgörü bir medeniyet kurmuş ve böyle bir medeniyet vaat etmiştir. Sadece kendi inananına değil diğer din mensuplarına da özgürlük veren bir dine sahip olan Müslümanlar, insanların cismanî açıdan üstünlüğünü değil manevî açıdan üstünlüğünü ön plana çıkarırlar. Bu özgürlük bahşedici düsturlar, her insanın kendi hayatını kendi inancına göre yaşamasına izin veren Hz. Peygamber(S.A.V)'in Medine vesikasından beri mevcuttur.⁹

Buna karşın kısıtlayıcı din formu (*religio religans*) ise insanın kültürüyle doğrudan karşılaşmaktan korktuğu için ve onunla diyaloga girmeye

7. Pettazzoni, "Storia delle religioni e mitologia", *Storia e mitologia: Con Antologia di Testi di Raffaele Pettazzoni*, Roma 1988, 387-398.

8. Pettazzoni, *La Confessione dei peccati*, Bologna 1929, c. I, 60-61.

9. Medine vesikasının tam metni için Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, tercüme, Salih Tuğ, İstanbul 1991, c. I, 118-134.

yeterli hissetmediğinden veya de facto olarak böyle olmadığından bizzat dinin çeşitli ifadelerine karşı toleranslı ve barışçıl olamaz ve kendini tamamen hurafe hatta büyü gibi formel donanımların içine kapatabilir ve diğer insanları hatta varlıkları dışlayabilir.¹⁰

Zira biz biliyoruz ki İslam dini insanın Allah ile karşılaşmasında yeni ufuklar açıp onun ruhanî kapasitesini geliştirmesine yardımcı olarak onu her türlü kısıtlamalarından ve sıkıntılardan azat ederken, şirke bulaşmış kısıtlayıcı gelenekler ise bizzat kendi önerdiği dar kalıplar içinde dindarları köleleştirici ve onu bağımlı kılıcı unsurlar taşırlar.¹¹ Buna karşın özgürleştirici karakterdeki İslam, metafizik âlemden köklerini alan, ama bu dünyaya ait bir din olarak, alabildiğine kendi unsurlarını anlaşılır kılmaya, onları fiziksel olarak izah etmeye çalışır. Kısıtlayıcı dinler ise bu noktada bu dünyadan köklerini alan ama öteki âleme yücelmek için kendini göstermeye çabalayan hatta kendini metafizikleştirmek için mitolojilere dalan bir anlayış içindedir.¹² Daha somut ifadeyle Hz. Peygamber(S.A.V) , “ruhban olmayan anlamıyla” dinin gündelik alanda genişleyerek “insanın değerlerindeki inanç” haline dönüşmesi için çaba gösterdi. Böylece O (S.A.V.), aşkınlığın, imanın ve umudun bulunduğu yerde dinin de hâlihazırda mevcut olmasını, her insanın hayatını özgürlükten taviz vermeden kendi inancına göre yaşamasını istedi.¹³ Bu yönüyle Hz. Muhammed (S.A.V.)’in yaşadığı hayat, bireyin sivil bir insan olarak kutsallıklara şahadet ettiği aynı zamanda etkili bir yardımlaşma aracı olarak somut sosyal ve ekonomik şartlar altında oluşturduğu sosyal öğretilerle dolu bir hayattır.¹⁴

II. Hz. Peygamber(S.A.V)’in Hayatındaki Şirki Ortadan Kaldırıcı Eylemler

Dinler Tarihi’ne göre politeist bir zeminde dönüştürücü bir ruhla donatılan, ıslah edici ve devrimci karakterdeki din kurucusu olarak Hz. Peygamber(S.A.V)’in gerçek misyonu, aslında içinde doğup büyüdüğü toplumdan başlayarak politeizmi ve ona giden “tüm şartları” ortadan kaldırmaktır. Bunun için evrimci karakterdeki toplumsal politeizmin yıkılmasında veya en yumuşak haliyle onun yeniden ıslah edilip şekillenmesinde Hz. Peygamber (S.A.V)’in hayatındaki fenomenolojik yönler dikkat çekicidir. Zira kendine özgü (sözde ilahları reddedici) monoteizmle İslam dini, her devirde bir birey olarak Hz. Hz. Peygamber(S.A.V)’in eşsiz örneğine bağlı kalmayı anlatır.

10. Bu konudaki geniş tartışmalar için Guiseppa Mihelcic, *Una Religione di Liberta': Raffaele Pettazzoni e La Scuola Romana di Storia delle Religioni*, Roma 2003, 261.

11. Mihelcic, 265- 266.

12. Bu konudaki geniş tartışmalar için Valerio Salvatore Severino, *La Religione di Questo Mondo in Raffaele Pettazzoni*, Roma, 2009, 123- 171.

13. V. Lanternari, *Antropologia religiosa- etnologia, storia, folklore*, Bari 1997, 94.

14. Mihelcic, 79.

Dinler Tarihi'ne göre olağanüstü bir karizmaya sahip bir din kurucusu olan Hz. Hz. Peygamber(S.A.V), aynı zamanda “yeni” getirdiği sözü bıkmadan yorulmadan çarşı pazar dolaşarak tebliğ eder. O ve en yakın çevresi, aynı zamanda bu mesajın “ilk kurbanları” ve “ilk muzdaripleri” olarak öne çıkar. Daha önceleri Zerdüşt'ün zor işkencelerden geçmesi, Hz. Musa'nın hicreti, Hz. İsa Mesih'in çileler dolu mücadelesi bu çileli hayatın önemli kanıtlarıdır.

Hz. Peygamber(S.A.V), yaşadığı örnek hayatı ve icaz dolu sözleri ile öncelikle etraflarında dar bir topluluk daha sonra ise kalabalıklar meydana getirmiş, etkili maneviyat vurgusu ile iman şahadetlerini canlı tutmuş ve sonunda tüm kitlelerin hem zihinlerine hem de gönüllerine hitap etmeyi başarmıştır.

Dolayısıyla Arap politeist zeminindeki bireysel devrimci ve reformist monoteist tavır en gerçekçi haliyle Hz Muhammed'in şahsında ortaya çıkmıştır. Aslında Arap bedevileri çok ilahlı sistem içinde Allah fikrine zaten Yüce Tanrı olarak sahiptiler. Kur'an, onlara “*müşrikun* (ortak koşanlar)” derken bu politeist özelliği ima etmektedir. Ancak bireyleri etkileyen çabalarıyla Hz. Peygamber(S.A.V), İslam öncesindeki Pagan Arap inanç sisteminin Semavi Varlığı olan Allah fikrini, politeist inancını yok ederek reformist bir bakış açısıyla yeniden sunmuştur. Sonuçta İslam'ın *tevhid formülü* (Allah'tan başka ilah yoktur), bir iman ikrarı olarak hem tekil halde bir cins olarak başka ilahların imkânını ret ve inkâr etmiş hem de Allah'ın tek oluşuna aynı anda vurgu yapmıştır.¹⁵

Sonuç

Fenomenolojik yaklaşım bize gösterir ki Hz. Peygamber(S.A.V)'in yaşadığı “hayat”, basit bir kronoloji değil sübjektif, objektif ve evrensel boyutları olan anlam dolu fenomenler yumağıdır. Bu özellikleriyle nebevi hayat, normatif bir dünya görüşü, öğretici, eğitici, tecrübe kazandırıcı, ibret verici, hayata olumlu bakış kazandıran, iç huzur ve sosyal barışı getiren davranış modelleri kazandırır.

Yine Müslümanların diğer din mensuplarıyla ilişkilerinde en iyi model olan Hz. Muhammed'in tebliğ yaparken önceki Peygamberlerin metodunu izleyerek, muhataplarına yumuşak davrandığını; kaba ve katı yürekli olmayıp uzlaştırıcı bir şahsiyette olduğunu bizzat Kur'ân-ı Kerim'den (Al-i İmran, 3/159) öğrenmekteyiz. Bu özellik, Hz. Peygamber (S.A.V)'in hayatından yansıyan en önemli objektif yönlerden biridir.

15. Bu konudaki görüşler için Mustafa Alıcı, *Evrimeci Politeizm- Devrimci Monoteizm*, İstanbul 2013, 367- 385.